

FITXA D'INVENTARI PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC

Núm. catàleg:	P12	Identificador:	MURALLA I TORRITXONS	
Terme municipal:	EL PERELLÓ	Comarca :	BAIX EBRE	
Coordenades UTM:	Tram 1 X: 307380.3; Y: 4527550.0 Tram 2 X: 307347.8; Y: 4527519.3 Tram 3 X: 307305.4; Y: 4527641.3		Alçada snm:	139 - 141

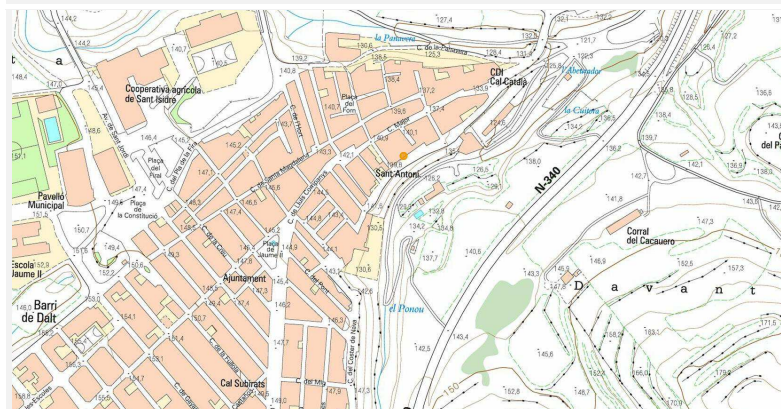
Núm. jaciment IPAC:	37027	Codi de registre IPAC:	
Règim jurídic:	Municipal – propietats privades	Cronologia:	Medieval - moderna

Protecció:

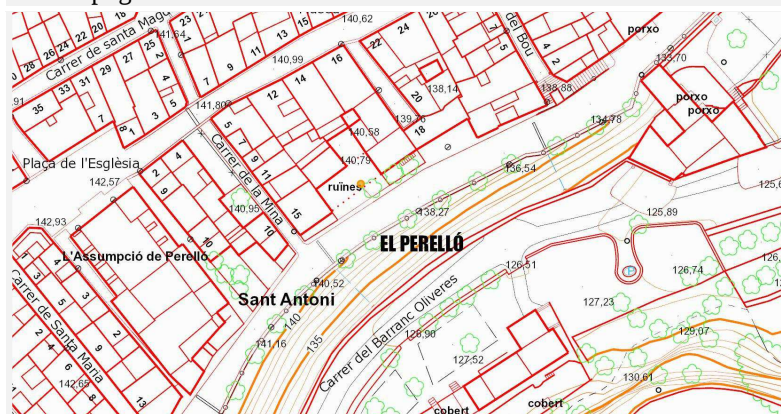
Tipus d'element: Muralla

Referència cartogràfica:

Tram 1

Base topogràfica 1:5.000. ICC

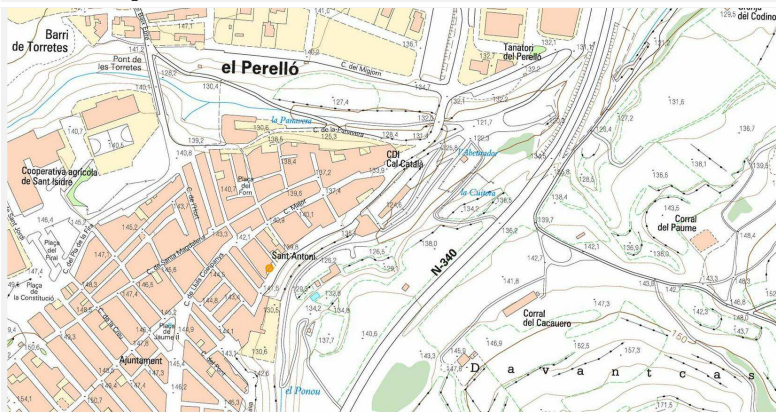

Cartografia topogràfica 1:1.000. ICC

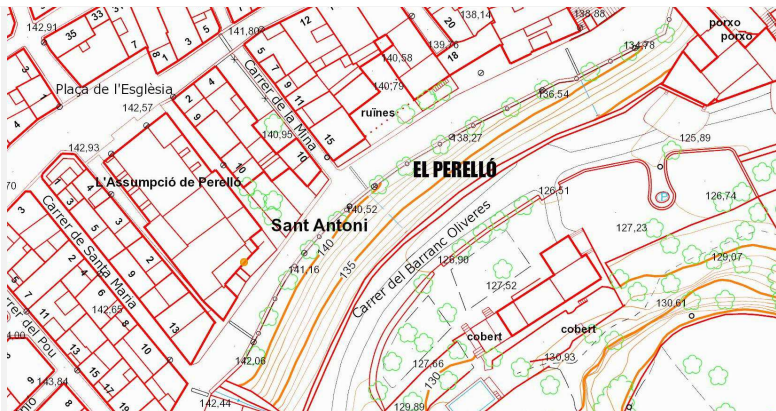

Ortofotomapa 1:2.500. ICC

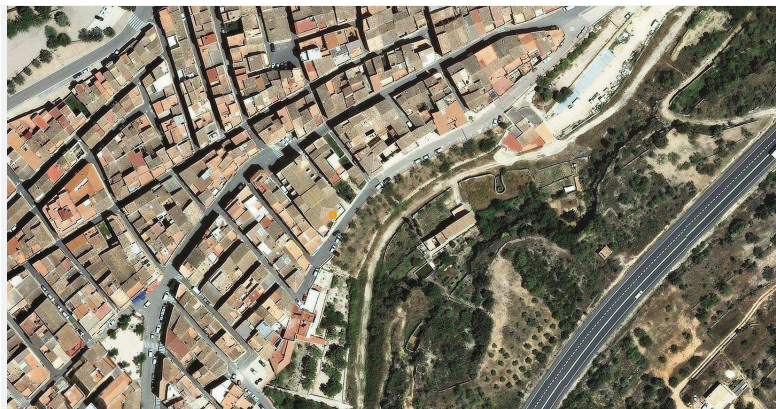
Tram 2

Base topogràfica 1:5.000. ICC

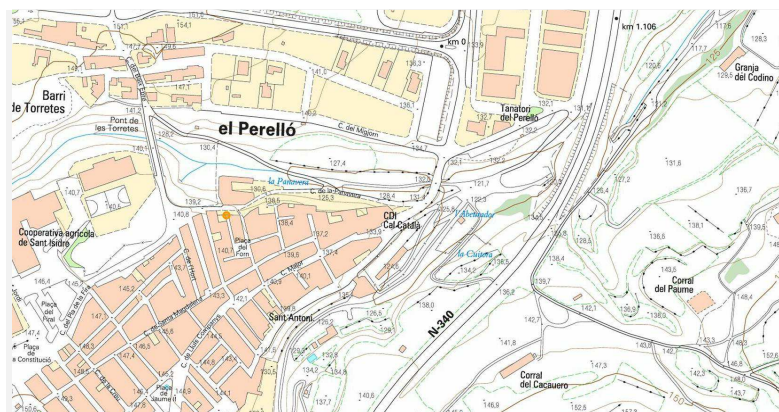

Cartografia topogràfica 1:1.000. ICC

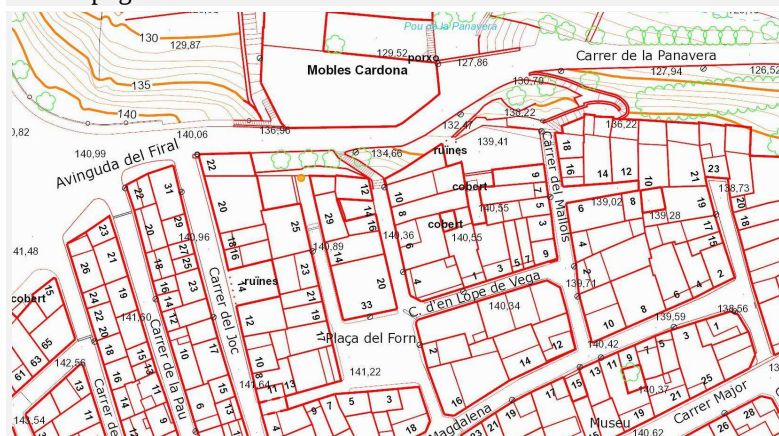

Ortofotomapa 1:2.500. ICC

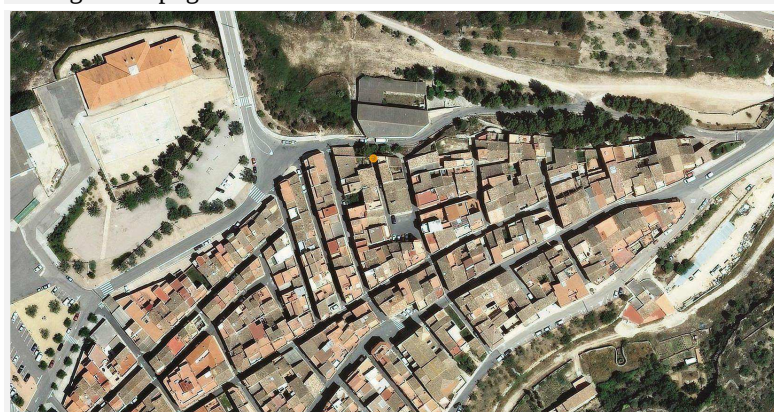
Tram 3

Base topogràfica 1:5.000. ICC

Cartografia topogràfica 1:1.000. ICC

Ortofotomapa 1:2.500. ICC

Situació:

Tram 1. Part del darrere de les cases que donen al Barranc de les Oliveres, cantonada amb el carrer de la Mina.
 Tram 2. Part posterior de l'església de l'Assumpció, donant també al Barranc de les Oliveres.
 Tram 3. Final del carreró que surt de la Plaça del Forn, donant cap a l'avinguda del Firal i el barranc, just al damunt de la font de la Panavera.

Bibliografia:

BOYER GIL, A., PALLARÈS LLEÓ, A., *Història d'El Perelló*, volum I, Barcelona 1978, 79 i ss.
 MARÍ BRULL, G., *La fundació del Perelló 1294*, Col·lecció Via Augusta (quaderns sobre temes perellonencs 2), 61 i ss.
Restes de muralles i pous i mines d'aigua del Perelló. Dossier de l'Ajuntament del Perelló, 7 de maig de 2014.

Notícies històriques:

Durant el regnat del comte Ramon Berenguer (segle XII), els comtats catalans comptaven amb el potencial militar i demogràfic necessari per expandir els seus dominis al sud del Penedès. La zona compresa entre el Llobregat i l'Ebre era una zona eminentment agrícola, escassament habitada i amb pocs nuclis de població importants més enllà de la ciutat de Tortosa (que s'havia arribat a configurar com un regne de Taifes autònom a la caiguda del Califat omeia de Còrdova el 1031). El comte Ramon Berenguer IV inicià la conquesta de Tortosa el juliol del 1148, al capdavant d'un gran exèrcit. Després de cinc mesos de setges, el mes de desembre, Tortosa es veia obligada a capitular, i la ciutat i tota la seva comarca passaven definitivament sota jurisdicció dels comtes-reis catalans.

Amb la caiguda de Tortosa, les Terres de l'Ebre van esdevenir territori fronterer i d'immediat es va manifestar la necessitat d'emmurallar tots el nuclis de població. Per aquesta raó sovintegen les normes reials referents a la construcció i conservació de les muralles de defensa. Conjunt de normes, així com d'altres que feien referència a l'Administració de Justícia i règim intern dels pobles, a la comarca tortosina rebien el nom d'*Establiments*. Cada població tenia l'obligació d'emmurallar-se i de fer front a les quantioses despeses que una obra d'aquestes característiques comportava. A les viles petites, amb pocs recursos econòmics, les muralles acostumaven a ser força febles, poc més que testimonials. Com encara avui es pot observar al Perelló, per emmurallar s'aprofitaven les cases que donaven a l'exterior, i només amb un especial permís del rei podien obrir-se finestres o portells en aquells murs que formaven part de la muralla. Estava fixat el nombre de torres de defensa, les quals, a l'interior, també podien servir de vivenda.

No sembla que en el moment de la concessió de la Carta de Poblament hi hagués cap mena de sistema defensiu, ni muralles ni torres. Això és dedueix d'un document datat el 22 de desembre de 1294 (A.C.A Cancelleria, registre 262, foli 196 v) mitjançant el qual Jaume II mana al batlle de Tortosa, en Bernat de Llibià, que vagi personalment a la Font del Perelló i hi construeixi, amb diners de la batllia de Tortosa, una torre en el lloc que li sembli més apte, a prop de la font, a fi que “... *si necese fuerit populacionis ad locum ipsum venientes ad populandum se valeat receptare*” (“...si fos necessari la població que arribi al dit lloc per establir-se s’hi pugui acollir...”). No tenim cap referència sobre si aquesta torre va ser realment construïda ni on. En tot cas, és possible que més tard hagués estat assimilada en el sistema de muralles construït posteriorment, com a torre que tancava l'accés al poble pel nord. Aquestes muralles varen ser construïdes en una data difícil de precisar, segurament al mateix temps que el poble s’anava configurant urbanísticament amb l’assentament dels pobladors que encara hi acudien uns anys més tard del 1294.

No serà fins 45 anys després que trobarem referències a l’existència d’un sistema complet de muralles que ja s’havia de reparar. El 1339, en Bernat de Llivia, explica la necessitat de reparar les defenses del poble, quan ja devia fer uns anys que eren construïdes i devien estar deteriorades (Boyer - Pallarès, *Història del Perelló*, p.119). No s’ha pogut localitzar aquest document datat el 20 de setembre.

D'aquest estat ja decadent dels murs ens en parlen uns establiments del 2 de març del 1342 (A.M.T, Establiments 2, (1340-1342)m folis 46r-49r i també a Establiments 4, (1340-1347), folis 85v-87r) molt explícits: “... *com alguna persona... no degua exir ni entrar per los murs, calan-se per aquells ab escala ni en altra manera, ni dega per aquells travesar per trench ni per altre loch dels murs, ans açò sia vedat... han ordenat que'ls murs del dit loch sien adobats e closes là on ha derrocaments, trenches ni forats... d'ací a XV dies primers vinents... e que alguna persona de qualque condició sia no's gos calar ni gos exir ni entrar ab escala ni en altra manera per los dits murs, ans tota persona que aga e sia tenguda d'exir del dit loch e intrar en aquell per los II portals comuns del dit loch i per la un d'aquells*”. La pena pels que contravinguin aquestes disposicions serà una multa de 100 sous per cada vegada, afegint que se li tallarà la mà dreta a aquell que no els pugui o no els vulgui pagar. Aquest text incideix en el mal estat de les muralles i prova l'existència de només dos portals al poble, els quals eren tancats durant la nit, obligant als que tornaven massa tard i bé volien entrar o sortir secretament, a saltar el mur amb escales i altres ajuts o a passar per algun esberranc.

Cap al 1345 tenim algunes referències a un altre element defensiu urbà: el fossat o vall, a peu de la muralla i per la part exterior. Com que el poble es troba cercat per dues bandes per barrancs, és possible que només hi hagués fossat pel cantó sud, el més ample a peu pla.

En uns establiments de data indeterminada (potser del 1345) es prohibeix que ningú llanci “... bèsties mortes en lo vall” (A.M.T, Establiments 3 (1343-1346, foli 71r). Això queda refermat en uns altres establiments del 23 de juliol de 1345 (A.M.T. Establiments 3 (1343-1346), foli 76v), on també es prohibeix que ningú amuntegui fems a tocar del mur, havent de pagar una multa i, a més, qualsevol que en vulgui se'n pot emportar.

Referències posteriors ens parlen de les contínues reparacions que necessitaven les muralles, les quals devien ser fetes amb materials no gaire resistents i molt sovint s'esllavissaven per les pluges. Com que el poble no tenia prou recursos econòmics per a fer front a les despeses que comportaven les freqüents reparacions, calia que la ciutat de Tortosa li donés alguns ajuts. Efectivament, el 8 de març de 1347 (A.M.T, Provisions 3, (1345-1348), foli 97v), els consellers de Tortosa acorden lliurar 100 sous “... a ajuda als hòmens del Perelló a fer lo mur...”, amb tres condicions:

- a) Que aquests diners siguin realment gastats en la reconstrucció dels murs.
- b) Que facin d'ús comú la bassa de l'Espinal, a fi de tothom de Tortosa hi pugui abeurar els seus bestiar.
- c) Que construeixin més basses.

Per a forçar-los a acceptar afegixen que “... si açò no volen, que no ajen los C sous damunt dits”.

El 20 de gener del 1348 (A.M.T. Provisions 3 (1345-1348, foli 146v) els eximeixen de pagar impostos a la ciutat per un termini que va del març d'aquell any següent “... en ajuda de murar e entorrar...”.

Finalment, el 15 de maig del mateix any (A.M.T, Provisions 3, (1345-1348), foli 165v) acorden donar 16 lliures als "...prohòmens de la Font del Perelló...", més altres 16 lliures per santa Maria d'agost sense comptar altres 10 que ja els havien donat, amb la finalitat que fossin usades "...per a murar e entorrar...". Imposen la condició de que aquests murs i torres no puguin ser donats a cens sense el consentiment dels ciutadans de Tortosa, revocant els acensaments que ja s'haguessin concedit. Cal remarcar que aquestes tres referències semblen parlar d'una construcció nova de murs i torres i no de reparacions i pedaços: "... a fer lo mur...", "... en construcció d'aquells murs...", "... en ajuda de murar i entorrar..." i "...per a murar i entorrar...".

Gerard Marí es pregunta: Indica això un nou traçat de muralles? Una ampliació del seu perímetre ¿O només el reforçament de panys de muralla ja existents amb noves torres i murs? És possible que només sigui una qüestió d'expressió. En tot cas, les referències posteriors a obres a les muralles seran molt més explícites parlant amb més precisió de reparacions i adobaments.

Així, quan 10 anys més tard els consellers de Tortosa tornen a concedir alguns ajuts econòmics als prohoms del Perelló en relació a les muralles, serà amb una finalitat en principi diferent:

- 1) El 3 de juny del 1359 els concedeixen els impostos dels mesos de juliol, agost, setembre i octubre que es recullen al Perelló sobre els productes fabricats al poble mateix "... en ajuda de la reparació o refecció necessàries als murs de dita vila" (A.M.T, Provisions 7 (1358-1362), foli 44r-v).
- 2) Com que aquesta subvenció devia ser insuficient, els prohoms del Perelló se'n van queixar en una carta dirigida als consellers de Tortosa on exposaven que havien "... vists e regoneguts los murs e'ls valls e les barbacanes del dit loch e l'adop que y és mester..." comprovant que els ingressos que es recaptarien dels impostos abans citats en el termini d'aquells quatre mesos seria insuficient "... per reparació dels dits murs...". Per tot això demanaren que els concedissin els impostos "...de totes coses dels dits lochs de la Font del Perelló e dels Garidells més a avant dels dits IIII mesos...". (A.M.T Provisions 7 (1358-1362) full solt entre els folis 45v i 46r).
- 3) Finalment, el 29 de juny i com a resposta a aquesta carta, els consellers de Tortosa els concedien 500 sous (anul·lant l'anterior concessió d'impostos del 3 de juny) "... en ajuda de la reparació e adop necessari als murs de dita vila..." (A.M.T Provisions 7, (1358-1362), foli 46r).

Del que portem exposat fins ara es dedueix l'existència de muralles i d'un fossat almenys a la banda sud del poble, donat que pels altres dos cantons es troben els barrancs. Potser al portal nord no hi havia fossat, donada la confluència i proximitat dels dos barrancs. Està clar que només hi havia dos portals que es tancaven per la nit i que hi havia d'haver ponts per passar els fossats. L'any 1696 (A.C.A Reial Patrimoni, Batlle General, classe 2a, Ab núm.17, folis 434r-43r) tenim documentat el nom del Portal dels Mallols, citat també en un text del 1784 (A.C.A Reial Patrimoni, Batlle General, classe 2a, Jj, núm. 3, foli 89r-90v).

Res no queda clar pel que fa a l'existència i situació de torres. Només uns establiments del juliol del 1526 (A.M.T, El Perelló, 28, paper, foli), ens en donen referències en prohibir passar bestiar "...entre lo mur e los orts del portall entrò (fins) al cantó de la torra d'en Nicholau Çabater...", però no es pot saber on era aquesta torre i tampoc es pot precisar de quin dels dos portals parla.

Durant el segles XVI i XVII els perills venien de més enllà del mar, els pirates del nord d'Àfrica i les Illes Balears assolaven amb les seves incursions periòdiques les poblacions del litoral català, de les quals no va poder lliurar la feble muralla que envoltava el Perelló. Amb data 15 de febrer de 1585, hi ha a l'arxiu del Museu tortosí un document que parla de l'estall emprès per en Miquel Martí: «...del lloch del Perelló, terme de Tortosa, per a fer CL cafissos de calç» per a les torres i «murada del dit lloch que era cayguda per plujes, a rahó IIII sous per caffèç». La incursió del 1591 fou especialment dolorosa, els pirates van endur-se captius noies i dones del Perelló, per les quals van demanar un rescat de 600 ducats, una suma excessiva per a un poble pobre. Els perellonencs van haver de demanar ajut a la ciutat de Tortosa, i en el mateix document s'expressava la necessitat de tornar a fer obres a la muralla.

El 7 de desembre del 1640, tot l'exèrcit castellà que havia conquerit Tortosa, va sortir d'aquella ciutat. El comanava el marquès de los Vélez i estava format per 23.000 infants castellans i aragonesos, junt amb alguns regiments irlandesos, portuguesos i italians, auxiliats per 3.000 cavalls, 24 peces d'artilleria, prop d'un miler de carros i unes dues mil mules. Davant d'una força tan descomunal, poca resistència podien oposar unes muralles que mai s'havien caracteritzat per la seva solidesa.

L'endemà, 8 de desembre, van arribar els castellans a les parets del Perelló. Segons conta mossèn Magí Sevilla a la seva *Història de Catalunya del segle XVIII*, Manuscrit Espanyol, núm. 114, fol. 452 (Biblioteca Nacional de París), el Perelló «era un lugar muy pequeño, puesto entremedio de Tortosa y el campo de Tarragona, hallábase cerrado y amurallado a lo antiguo, tenía dos puertas y ellas guardadas por dos torres, que le cubrían para poder de una invasión de moros y otros piratas resistirse con todo, ni les acobardaba a los pocos que se hallaban con aliento para defenderlo, el numerosos ejército que les amenazaba, a todos les sobraba el valor, experimentándole como se verá». Després de descriure l'assalt, prossegueix el relat dels fets: «por una puerta fue entrando en el lugar, en el cual solamente se hallaban trece hombres (als altres se'ls hi havia ordenat anar a defensar Hospitalet i Cambrils) creyendo que eran más de doscientos, por defensa de su patria catalana; eternizaron éstos el valor y la vida juntamente, pues la acabaron en una horca a que les condenó justiciar el virrey, indignado a título de temerarios. [...] «Habiendo el de los Vélez tomado el lugar por cuartel suyo y de los oficiales que le seguían, dexando los demás del ejército alojados de feura a los contornos, se previno de poner a las puertas gruesos cuerpos de guardia para no dejar entrar la demás multitud de aquella gente acampada que lo pretendían; mas, sin embargo, de toda aquella guarnición, de los mismos que se hallaban dentro, pegaron fuego al lugar, que favorecidas las llamas del viento sobradamente recio, en un instante vieron en volcanes muchas casas, con tal violencia, que arrojándose unos por las ventanas, quedaron otros dentro para servir de materia a aquel voraz elemento, en suma que murieron, y salvándose el Vélez por no parecerle ya el puesto a propósito; se dexo en total ruina y en cenizas más de ciento cincuenta oficiales y mucho mayor número de otros soldados que se hallaban de guarnición, cambiola antes de partir en otros doscientos infantes y treinta caballos a

las órdenes de Don Pedro Barreda». Deixada la guarnició, el cos gros de l'exèrcit continuà la marxa vers Barcelona.

Després d'una destrucció d'aquella magnitud i de l'epidèmia posterior, molt lenta va ésser, forçosament, la recuperació del Perelló. Passades algunes poques generacions, la vida tornava a desenvolupar-se amb normalitat, refent-se les cases i la muralla, segons es desprèn dels documents notariais. En un testament datat el 1734 s'esmenta: *«un patí situat en lo Perelló dit lo Moli del Oli que confronta ab G. M. ab la Muralla i lo carre de la Vila nova...»*. En un del 1736: *«li deixo lo pati i hortet dels Mallols que afronta de una part ab la Muralla i de altres ab la casa de...»*. En un del 1738: *«la casa que tinc al carrero de la Muralla...»*. I en 1748: *«... una casa en lo carrer de la Pilota que confronta a la part de la Muralla i per part de detràs ab lo sementir...»*.

Precisament, després de la Guerra de Successió, la posició estratègica del Perelló, un lloc obligat de pas entre Tortosa i Tarragona, sens dubte va contribuir a la seva recuperació urbanística, però en el marc de la repressió borbònica **que va prohibir que la població guardés armes, i que molts símbols catalans fossin substituïts pels de la nova monarquia, en el conjunt del Principat, es van fer enderrocar les muralles de moltes viles** i les defenses de molts castells. Desconeixem com va repercutir aquesta norma en el Perelló, del que sí hi ha constància documental de les conseqüències derivades del constant pas de tropes; així, en un dels Capítols Matrimonials datat el 1735 s'esmenta que: *«vas gastar (diners) per la casa que eixos los donava als soldats porque no semportesen los de casa y les cavalleries...»*. Essent, doncs, una plaça tan estratègica, també en temps de pau els caps militars tenien en compte de tenir-hi sempre establerta alguna guarnició de soldats. Aquesta presència d'homes d'armes (entre la meitat del segle XVIII i la fi de la guerra de la Independència), està ben constatada als llibres parroquials. Militars que no devien estar aquarterats en una caserna, sinó allotjats en cases de particulars.

Descripció:

La muralla, o murs de tancament de l'antic perímetre urbà, estava bastida amb pedra sense devastar i col·locades en filades poc ordenades. Les espitlleres són abocinades. Actualment, només hi ha evidències d'alguns trossos:

- Un, que va des del carrer de la Creu fins al final del poble donant al barranc.
- L'altre, més ben conservat, que va des del final del carrer de la Mina fins a l'Escorxador. Si hom es situa baix al barranc i contempla aquest tros, pot donar-se compte de que el poble era ben bé inexpugnable, al menys per aquesta part (Trams 1 i 2).

La muralla que manca, la major part, no sabem si no es va reconstruir completament després de la destrucció per les tropes castellanques del marquès de los Vélez o arran del decret borbònic de destrucció generalitzada de muralles finalitzada la guerra de Successió a la Corona d'Espanya. El cert és que amb l'expansió urbana, les evidències dels murs defensius van acabar desapareixent completament.

No se sap, doncs, la posició exacta i quin era el perímetre antic del poble, però en Boyer i Pallarès van poder deduir un dels trossos de la part que no és barranc, ja que ho senyalen les antigues clavegueres. En efecte, aquestes van ser construïdes aprofitant el fossar de les muralles. Les boques estan (algunes han desaparegut fa pocs anys):

- Una, entre el carrer Ponent i l'actual placeta de la Peixateria.
- L'altra, entre aquesta plaça i el carreró que comuna al carrer del Pont.
- Una tercera entre el carrer del Pont i la Plaça Jaume II.
- La següent entre la mateixa plaça i el carrer de l'Hospital.
- I finalment, la que hi havia davant del Nou Ajuntament.

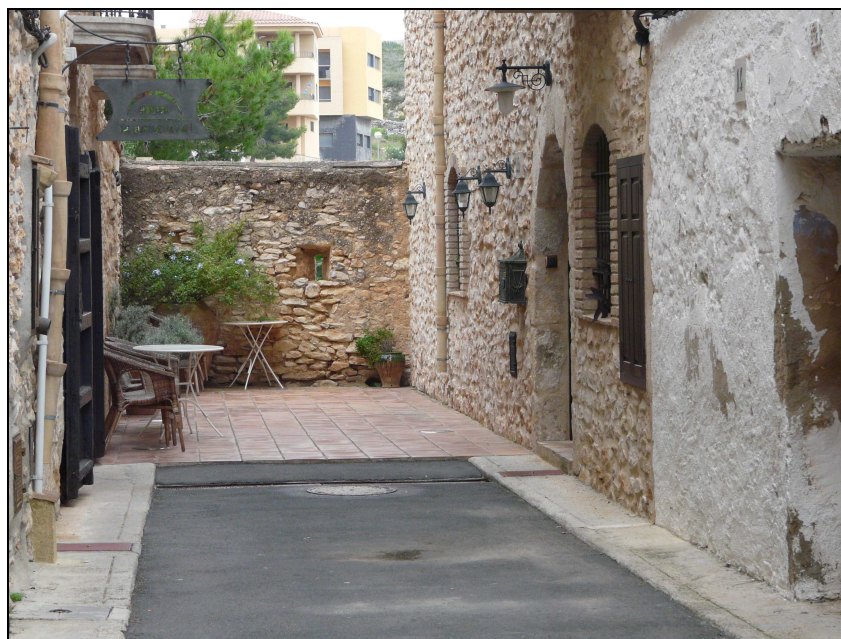
Encara s'ha pogut seguir una mica més la pista al comprovar-se l'existència del fossar al carrer de la Creu i Espartero. Més amunt ja no hi arribaria perquè precisament al carrer de la Creu estava la creu tradicional que s'emplaçava a l'entrada dels pobles. Lògicament això fa pensar que la segona entrada del poble estava situada a l'esmentat carrer.

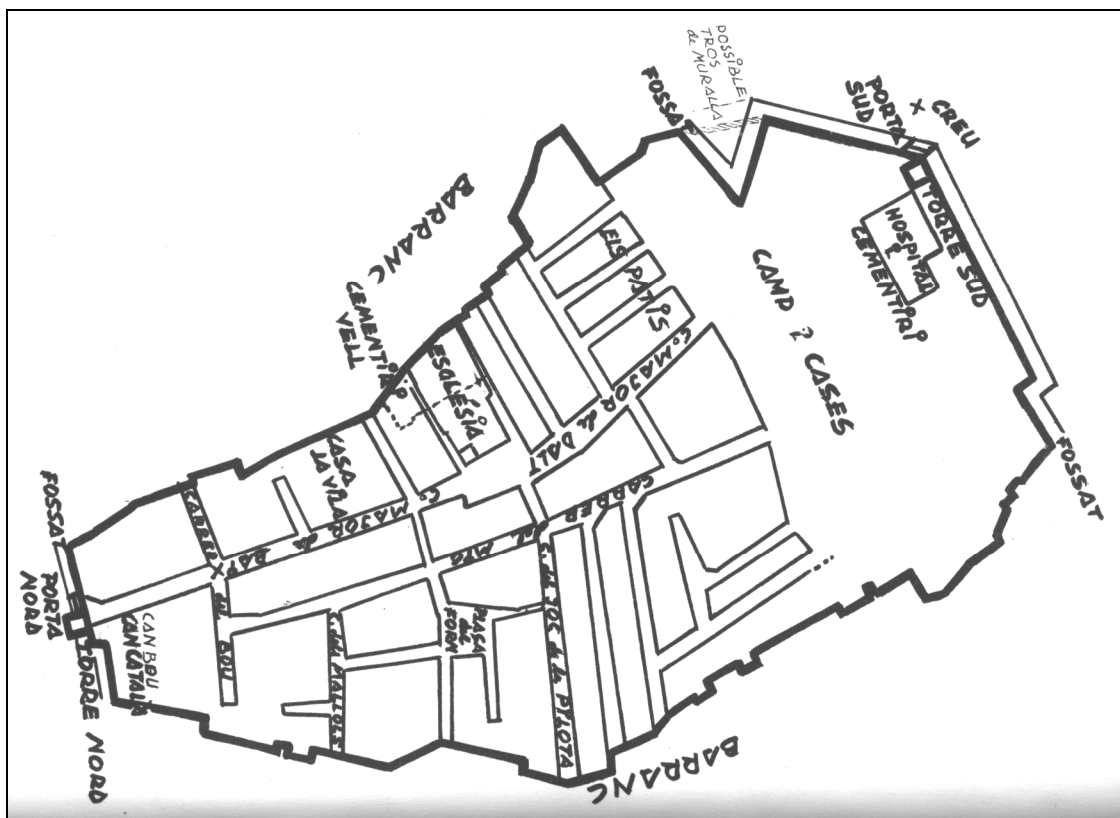
Possible muralla, tram 1

D'altra banda, un complement de l'emmurallament eren els anomenats "torritxons", que Boyer i Pallarès interpreten com panys de muralla que havia al final dels carrers que donaven al barranc, als tres o quatre forats o obertures que ofería el perímetre emmurallat. Per defendre'ls millor tenien aquestes defenses addicionals, una mica més reforçades, on podien situar-se uns quants homes en cas de perill d'atac.

A tall d'hipòtesi, ja que no hi ha documentació que ho avaluï, Boyer i Pallarès proposen que aquests torritxons es trobaven als finals del carrer del Joc i Mallols, als extrems dels carrers de la Mina, del Bou, i potser als dels dos carrerons de l'església, que en aquell temps no era tal sinó un conjunt de patis. Potser també podrien haver tingut torritxons els carrers de la Pau, de l'Hort, de Santa Maria i del Pou.

Torritxo al final del carreró de la Plaça del Forn, Tram 3

Plànol de la situació de les muralles segons BOYER GIL, A., PALLARÈS LLEÓ, A., *Història d'El Perelló*, volum I, Barcelona 1978, 90.